

Vratušev kratek postanek v slovenski politiki

Življenje Antona Vratuše, ki mu Slovenska akademija znanosti in umetnosti namenja današnji simpozij, je gotovo ena najbolj nenavadnih in zanimivih zgodb, ki jih je kdaj živel kakšen prekmurski človek. Poskušam ga razumeti kot njegov prekmurski rojak.

Bister kmečki otrok si je že zgodaj zaželel pogleda prek obzorij siromašnih goriških bregov, ki so stisnjeni med avstrijsko in madžarsko trpko sosedstvo. Zaželel si je, da bi z blatnih kolnikov, ki vodijo v brezpotja, *hodil po veliki cesti v svet*. Z odločitvijo, da si svojo intelektualno radovednost poteši na soboški gimnaziji, je iz rodnih Slaveč prvič odločilno zakorakal po tej *veliki cesti*.

Kar koli dobrega ali slabega se mu je med to hojo zgodilo – in obojega je bilo za eno samo človeško življenje skorajda –, izziva razmislek. (1) O tem, katero mesto je v največji meri vplivalo na njegovo svetovljansko držo in širino misli, ki daleč presega običajno slovensko zamejenost. Je to bila že Sobota ali morebiti Ljubljana, Beograd, morda New York, Milano, Pariz, ali katera druga prestolnica? (2) Pa o tem, česa se je loteval z večjo študijsko in raziskovalno strastjo. Gimnazijskih lekcij in prvih literarno-zgodovinskih razprav že pred maturo? Študija slavistike in literarne zgodovine na ljubljanski Filozofski fakulteti, kjer je za raziskavo o prekmurskih narečjih, kar je tudi kasneje ostala njegova strast, dobil svetosavsko nagrado? Je to bil študij jezikov, stenografije? Kasnejši podiplomski študij z doktoratom na Visoki politični šoli v Beogradu, študij mednarodne politike, teorije samoupravljanja in participativnega odločanja oziroma demokracije, teorije in prava obalnega morja, položaja in zaščite manjšin, zgodovine prekmurskih protestantov in položaja Romov? (3) O tem, kdo vse je vplival na izoblikovanje njegove nagnjenosti k raziskovalnemu delu in znanstvenemu načinu mišljenja. So bili to njegovi gimnazijski profesorji, univerzitetni učitelji Fran Ramovš, France Kidrič, Ivan Prijatelj, Rajko Nahtigal, Anton Ocvirk in drugi, ki so v njem spodbudili odločitev, da je hkrati z diplomo pripravljal tudi že disertacijo o Levcu in Ljubljanskem zvonu, žal, nedokončano, ker je zagovor prekinila vojna? (4) O tem, kdo in kaj je oblikovalo njegov klen in premočrten značaj. So to bili njegovi preprosti, a strogi starši, krog Mladega Prekmurca, kolegi iz znamenitega predvojnega slavističnega seminarja, s katerimi se je leta 1941, takoj po okupaciji in še pred Osvobodilno fronto odločil za upor? So to bili interniranci v italijanskih koncentracijskih taboriščih, ki jih je, po prestanem nečloveškem trpljenju in poniževanju, postrojene v brigado iz Raba pripeljal

v Slovenijo? So bili to partizanski tovariši iz političnega in vojaškega vodstva slovenskega odpora Lidija Šentjurc, Luka Leskošek in Edvard Kardelj, s katerim je dolga leta sodeloval kot vodja študijskega dela njegovega kabineta? So to bili njegovi kolegi iz vrst znanih jugoslovanskih diplomatov Bebler, Mates, Kveder, Vejvoda, Velebit, Janez Stanovnik, kdo od ljudi, ki jih je srečeval v OZN in številnih diplomatskih misijah? (5) Pa o ilegalnem delu terenca v okupirani Ljubljani, partizanščina z nevarnim, a zelo občutljivim in vse do danes še neovrednotenim delom na povezovanju slovenske NOB z italijanskim odporniškim gibanjem? O pripravljanju priključitve slovenske Primorske matični domovini in kasnejšim zavzemanjem za odkrivanje resnice o fojbah? Je to bilo sodelovanje na Pariški mirovni konferenci in prizadevanje za povojno priznanje slovenskih zahodnih in severnih meja? Konfrontacija z Informbirojem, izkušnja Madžarske iz leta 1956 in Češkoslovaške iz leta 1968? Nastanek in razmah gibanja neuvrščenih, delo v OZN, v vodstvu jugoslovanske diplomacije in beograjskem vodstvu nekdanje skupne države?

Na vsa ta vprašanja je mogoče odgovoriti, da je Vratuša znanstvenik, akademik, večkratni častni doktor, profesor in pisec. Je diplomat z bogato izkušnjo in poznavanjem mednarodnih odnosov, je partizanski komandant in obveščevalec, je politik, je svetovljan, je borec za mir in za pravičen svet brez krivic. Vse to je, je pa tudi trden Slovenec, ki je trajno zavezan svojim prekmurskim koreninam. Vse to je sledilo odločitvi, da je zapustil Vratušev breg v takratnem od Boga pozabljenem goričkem zakotju in se napotil v veliki svet.

V Vratuševem življenju je mogoče zaznati tudi nekaj hrepenenja, podobnega tistemu hrepenenju, ki osrečuje slepo deklico Korenovo Katico v Kranjčevi *Povesti o dobrih ljudeh*, pa Fujsovo bando, Senčke, Piceke, Koštrce in mnoge druge Kranjčeve prekmurske junake iz ravenskih močvar in goriških globač. Prav to čudno nedoločljivo hrepenenje po boljšem, prijaznejšem, pravičnejšem – kar je utemeljeno v srečevanju z nekdanjo prekmursko revščino in brezperspektivnostjo – ter vera, da je to dosegljivo, določa Antona Vratušo.

Z Antonom Vratušo sva se leta 1978 srečala – on v vlogi predsednika Izvršnega sveta, jaz pa v vlogi predsednika Skupščine Socialistične republike Slovenije. Po koncu sestanka takratnega slovenskega političnega vodstva, na katerem sva bila obveščena, da naju bodo kandidirali za ti funkciji, mi je Vran z rahlim, njemu lastnim nekam plašnim nasmeškom dejal: »A se ti ne zdi, da bi bilo morda pametneje, ko bi najini vlogi zamenjali?« Lahko bi mu bil sin, a tisti dve leti, ko sva sodelovala, v letih ko so se že napovedovale zaostitve jugoslovanske krize, je bilo najino sodelovanje korektno in spoštljivo.

Razlog za njegov razmeroma kratek postanek v slovenski politiki je bila morebiti njegova dolga odsotnost iz Slovenije in s tem povezan pomanjkljiv vpogled v takratna politična razmerja med ključnimi akterji slovenskega

političnega prizorišča, morebiti tudi njegovo razumevanje zgodnjih znamenj prihajajoče demokratizacije ZK in družbe, ki jih je na prejšnjem delu v Beogradu zaznal drugače kot mi v Ljubljani.

Marsičesa, kar je navdihovalo njegovo mladost, morda tudi nekaterih njegovih sanj, seveda ni mogoče izkopati iz preteklosti in oživiti. Čas se je premaknil in neizogibno je bilo potrebno razumeti in ustvarjati novo. Prav odkrivanje in razumevanje novega je morda tisto, kar razkriva najgloblji smisel življenja in dela Antona Vratuše. Gotovo bodo prispevki na tem simpoziju razkrili še kaj iz bogatega življenja in dela tega zanimivega človeka. Tudi razloge za njegova opredeljevanja in dejanja. Bil je človek naloge, ki je razumel življenje tudi kot dolžnost do skupnosti.

Milan Kučan,
prvi predsednik Republike Slovenije